

Atlydys – šalnos – šalčiai: XX a. 7-ojo dešimtmečio atmosfera

Čia publikuojami Eduardo Mieželaičio užrašų knygelėje esantys konspektai, kuriuose užfiksuota Nikitos Chruščiovo ir kitų Komunistų partijos ir vyriausybės vadovų susitikimai su kūrybinės inteligentijos ir meno atstovais 1962 m. gruodžio 17 d. ir 1963 m. kovo 7–8 d. – Kremliaus Sverdlovo salėje pasakytos kalbos, pasisakymai, replikos.

Šie susitikimai sovietmečio istorijon įėjo kaip „atlydžio“ pabaiga. Autobiografinėje knygoje *Nereikalingas žmogus* (2003) Mieželaitis rašo, kad šalia jo Kremliuje sėdėjęs Antanas Sniečkus pasakęs, kad tarp kritikuojamųjų yra ir jo, Mieželaičio, pavardė, ir įsakmiai patarė paprašyti žodžio atgailai. Bet, kaip prisimena Mieželaitis, dėl nukrypimų nuo reglamento jis išvengęs savo bičiulių Andrejaus Voznesensio ir Ernsto Neizvestnyj likimo. Šios ideologinės priemonės buvo pakartotos respublikose: Lietuvoje buvo sušauktas respublikinis kūrybinių darbuotojų pasitarimas (1963 04 04–05), istorijon įėjęs kaip modernistų dorojimas Rusų dramos teatre. Čia jau kliuvo ir Mieželaičiui, neseniai tapusiam Lenino premijos laureatu.

Trumpai apie Kremliuje vykusių susitikimų priešistoriją, kurią žinant bus aiškesnis ir čia pateikiamas Mieželaičio konspektas.

1962 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais Centrinėje Maskvos parodų salėje Manieže veikė tarybinių dailininkų paroda „Новая реальность“; skirta pažymėti Dailininkų sąjungos Maskvos skyriaus 30-metį. Beveik tuo pat metu lapkričio 26 d. Mokytojų namuose, Tagankoje, atidaryta Eksperimentinės dailės ir grafikos studijos, kuriai vadovavo Elis Beliutinas, mokinių darbų paroda. Parodoje dalyvavo Dailininkų sąjungos narys skulptorius Ernstas Neizvestnyj ir dar trys tapytojai: Vladimiras Jankilevskis, Julo Sooster ir Jurijus Sobolevas. Šios parodos dalyvių braižas buvo veikiau ekspresionistinis nei socrealistinis. Beliutino studijos paroda labai susidomėjo Maskvoje akredituoti užsienio žurnalistai. Savo šalyse jie paskleidė žinią, kad jaunoji Tarybų Sąjungos menininkų karta savo darbuose atsako socialistinio realizmo. Konservatyvioji Dailininkų sąjungos narių dalis (per

40 asmenų) pasirašė po laišku–skundu, kurį adresavo TSKP CK. Lapkričio 29 d. laiškas išnagrinėtas TSKP CK Prezidiumo posėdyje, CK sekretoriams Michailui Suslovui ir Leonidui Iljičiovui pavesta numatyti priemonės padėčiai taisyti. Menininkų pogromas Manieže buvo suorganizuotas kaip atkirtis ir Vakarams, ir saviems „formalistams“. Chruščiovo apsilankymo Maniežo parodoje išvakarėse aukštesnės instancijos davė nurodymą Belitino studijos darbų parodą iš Tagankos perkelti į Maniežą ir prijungti prie Maskvos dailininkų ekspozicijos. Būtent šie avangardiniai darbai (kaip ir Manieže eksponuotų 20-ųjų metų avangardistų, pvz., Roberto Falko kūriniai) ir sulaukė triuškinančios Chruščiovo ir jį lydinių asmenų kritikos jiems lankantis Manieže gruodžio 1 d.¹

Susidariusi padėtis 1962 m. gruodžio 17 d. apsvarstyta Chruščiovo, TSKP CK narių ir vyriausybės vadovų susitikime su kūrybinės inteligentijos atstovais. Gruodžio 24–26 d. įvyko Ideologinės komisijos prie TSKP CK, kuriai vadovavo Iljičiovas, posėdis. Į jį buvo pakviesta 140 jaunųjų rašytojų, dailininkų, kompozitorių, kūrybinių kino ir teatro darbuotojų. 1963 m. kovo 7–8 d. Maskvos Kremliaus Sverdlovo salėje vėl įvyko partijos ir vyriausybės vadovų susitikimas su kūrybiniais darbuotojais, kuriame toliau buvo svarstomi tie patys ideologiniai meno vertinimo klausimai. Iš esmės šie svarstymai reiškė, kad konservatyvioji, stalininė karta pasijuto pralaiminti ir perėjo į atvirą puolimą prieš vadinamuosius liberalus. Rusų memuaristikoje šis susidūrimas reflektuojamas labai intensyviai². Įvykių liudininiai ir dalyviai pateikia savas priežasčių versijas, atkuria gyvą, raiškų to laiko vaizdą.

Mieželaičio knygelės konspekte kokių nors autoriaus komentarų ar interpretacijų nėra, bet svarbus yra pats tų susitikimų dalyvio objektyvus paliudijimas, neiškreiptas jokių meninės raiškos priemonių; pagaliau yra įdomus ir studentiškas autoriaus užmojis tris dienas kantriai užsirašinėti visų dalyvių kalbas. Šių konspektų skaitytoją intriguoja ir pati fiksuojamų teiginių atranka.

- 1 Jų komentarai ir vertinimai užfiksuoti stenogramoje, kurią galima rasti internete: <http://perpetrator2004.narod.ru/documents/Khrushchev/Maniege1962.doc> [žiūrėta 2013 05 01]
- 2 Iš tokių darbų minėtini menotyrininko Juriiaus Gerčuko (g. 1926) knyga *Кровоизлияние в МОСХ, или Хрущев в манеже 1 декабря 1962 года* (2008), prozininko Vasilijaus Aksionovo, anuomet sulaukusio piktos Chruščiovo kritikos, romanas *Таинственная страсть* (2011) apie savo kartos, šestidesiatnikų, santykį su valdžia, avangardinius kūrybos užmojus, laisvų žmonių dvasią, tarpusavio santykius. Beje, tame anarchistiškai nerūpestingame jaunų žmonių kolektyve (Jevgenijus Jevtušenka, Robertas Roždestvenskis, Andrejus Voznesenskis, Bella Achmadulina, Bulatas Okudžava, pats Aksionovas, Vladimiras Vysockis) rasime ir žymųjį lietuvių grafiką Stasį Krasauską.

Užrašų knygelė saugoma Lietuvos literatūros ir meno archyve, Eduardo Mieželaičio fonde (f. 27, ap. 1a, b. 2).

Publikuojant dokumentą siekta autentikos: netaisyta rašyba, skyryba, laikytasi eilučių grafikos. Jei žodis neįskaitomas, tai pažymima laužtiniuose skliaustuose.

Publikacija parengta bendradarbiaujant su Lietuvos literatūros ir meno archyvu. Publikacijos parengėja ir komentarų autorė dėkoja archyvo direktorei Vidai Šimėnaitei bei Dokumentų saugojimo ir priežiūros skyriaus vyriausiajai archyvistei Onai Bakšienei.

Elena Baliutytė